

Druhý život církevního protinacistického odboje v katolicky orientovaném tisku třetí Československé republiky

Ondřej Mařík

Abstract: Portraying the Church Anti-Nazi Resistance by Catholic Press in Postwar Czechoslovakia

The article investigates various Roman Catholic periodicals of the postwar Czechoslovak Republic (1945–1948) period for what their publishing authors' views were of the wartime anti-Nazi resistance by the members of the clergy. The texts mainly from the *Katolík* and *Obzory* magazines are analyzed inside out to show how the second life of the resistance movement was to be engaged as a political tool.

Keywords: anti-Nazi Church resistance; Catholic periodicals; Czechoslovakia (1945–1948); postwar politics; Adolf Kajpr; Josef Beran; Štěpán Trochta

DOI: 10.14712/30298393.2025.1

V historických pracích, jež se zabývají poválečnými dějinami římskokatolické církve v Československu, se pravidelně objevuje tvrzení, že česká (nikoli československá) římskokatolická církev vyšla z druhé světové války s mimořádně posíleným společenským kreditem,¹ a to díky zapojení duchovních i laiků do protinacistického odbojového hnutí.² Přesto se v týchž pracích při analýze událostí po komunistickém převratu píše, že „byl nastolen režim církvi nepřátelský.“³ A v následujících letech došlo k církevním procesům, v nichž byli k vysokým trestům odsouzeni i lidé, které věznil nacistický režim protektorátu Čechy a Morava.⁴

Bylo by naivní tvrdit, že církev mohla před komunistickou perzekucí ochránit větší reklama na její válečné hrdiny, ale výše nastíněné skutečnosti nutně odvádějí naši pozornost od obou totalitních režimů k období mezi nimi a k otázce, jak bylo se společenským kreditem církve naloženo. Cílem této studie je tedy popsat druhý život jejího odboje, díky němuž získala po druhé světové válce prestiž, se zřetelem na jeho intenzitu a případné politické využití. Samotná existence druhého života jakékoli události je samozřejmostí, není-li zcela zapomenuta, a jedná se o „stále probíhající proces, jehož uzavření [...] není možné“.⁵

Pro některé osoby činné v církevním odboji (a zřejmě i členy jiných odbojových skupin) byla typická tendence své zásluhy zbytečně nestavět na odív,⁶ a proto se nabízí otázka, zda církev vůbec využila kreditu, jež získala během druhé světové války. Odpověď vyplývající z výzkumu vybraných pramenů je jednoznačně kladná, neboť výskytů nejrozumnějších připomínek bylo nalezeno nepřehledné množství. Ač bylo velkým tématem i připomínání laických mučedníků a příkladů ze zahraničí, lze české

1) Václav VAŠKO, *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*, Praha 1990, s. 20.

2) Petr KOURA, *Diktatura versus naděje: pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948–1989*, Praha 2014, s. 13.

3) Tamtéž, s. 9.

4) Např. jezuita Adolf Kajpr a premonstrát Augustin Machalka v procesu Machalka a spol. Viz Karel KAPLAN, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 297.

5) Petr KOURA, *Druhý život protektorátu Čechy a Morava: Lidice, pomníky, hrdinové: příspěvek k české vzpomínkové kultuře*, Praha 2019, s. 14.

6) Např. Štěpán Trochta si nikdy nepodal žádost o přiznání výhod, na něž měl jako odbojář dle nově přijatého zákona nárok. Viz Petr KOURA, *Protinacistická odbojová činnost Štěpána Trochty*, in: *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Jiří Hanuš – Pavel Marek (eds.), Brno 2006, s. 423.

případy (římskokatolických) duchovních považovat za dominantní projev druhého života církevního odboje v československém tisku, a proto je možné o nich v omezeném rozsahu tohoto článku pojednat samostatně.⁷

Problematika druhého života církevního protinacistického odboje je dosud zcela neanalyzována, ale totéž neplatí pro jeho „první život“. Perzekuce církve za druhé světové války byla do značné míry zpracována již za třetí republiky, o čemž bude pojednáno níže, i v období komunistického režimu, který sice církevním dějinám jako takovým příliš nepřál, ale k této problematice vyšlo hned několik titulů.⁸ Z poslední doby jsou tomuto tématu věnovány kvalifikační práce Kristýny Bernardové,⁹ martyrologium Jana Stříbrného,¹⁰ ale do značné míry i publikace zaměřené na obecné církevní dějiny¹¹ či jejich specifická období.¹²

Prameny k této studii jsou dva týdeníky (*Katolík*¹³ a *Obzory*¹⁴) a čtveřice deníků (*Lidová demokracie*,¹⁵ *Národní obroda*,¹⁶ *Osvobozený Našinec*¹⁷ a *Hlas*¹⁸). Oba týdeníky jsem zkoumal po celou dobu jejich vydávání během trvání třetí Československé republiky, ale jelikož v roce 1945, v němž

7) Obdobně by však bylo možné samostatně pojednat i o katolických laicích. Pro širší vhled do dané problematiky viz Ondřej MAŘÍK, *Druhý život církevního protinacistického odboje v katolicky orientovaném tisku třetí Československé republiky*, Praha 2023. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

8) Např. Alois TYLÍNEK, *Ecce homo: Otče Náš v koncentračním táboře*, Praha 1959. Nejznámější však bude zřejmě Josef BENEŠ, *Kaine, kde je tvůj bratr? Medailonky českých katolických kněží obětí fašismu*, Praha 1971.

9) Kristýna BERNARDOVÁ, *Gestapo proti církvím a náboženským společnostem v protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2021. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy; Kristýna BERNARDOVÁ, *Perzekuce římskokatolické církve v Protektorátu Čechy a Morava zejména na příkladu řeholních řádů*, Praha 2015. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

10) Jan STŘÍBRNÝ, *Mučedníci a oběti pro Krista: martyrologium katolické církve v českých zemích ve 20. století*, Praha 2023.

11) Např. Bohumil Zlámal věnuje perzekuci církve za protektorátu zvláštní kapitolu: Bohumil ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*, Olomouc 2010.

12) Pro tuto studii je zásadní nedávno vydaná kniha věnovaná církevním dějinám třetí Československé republiky: Michal PEHR, *Katolická církev v Československu 1945–1948. Katolíci mezi nacismem a komunismem: Lenin či Kristus*, Brno 2023.

13) *Katolík*, Praha 1936–1948.

14) *Obzory*, Praha 1945–1948.

15) *Lidová demokracie*, Praha 1945–1994.

16) *Národní obroda*, Brno 1945–1948.

17) *Osvobozený Našinec*, Olomouc 1945–1948.

18) *Hlas*, Moravská Ostrava 1945–1948.

lze očekávat bezprostřední připomínky odboje, vycházely jen omezeně (*Obzory* od srpna a *Katolík* vyšel jen jednou), připojil jsem k nim ještě deníky, které jsem s výjimkou *Lidové demokracie*, již jsem jakožto ústřední deník Československé strany lidové (dále jen ČSL) zkoumal ještě pro první měsíce roku 1946, prošel pouze do konce roku 1945. Tento výběr vychází ze stručného přehledu lidoveckého tisku třetí republiky podle Jana Rennera¹⁹ (ale nezpracoval jsem zmíněný týdeník *Vývoj*, protože názorově je podobný *Obzorům*, jen zaměřený spíše kulturně než politicky), který jsem obohatil o deník *Hlas* pro širší záběr na lokální periodika.²⁰

Vyjma časopisu *Katolík*, který je základním pramenem k církevním dějinám této doby,²¹ se jedná převážně o tisk ČSL. Katolicitu *Katolíka*, který vycházel s podtitulem *List pro kulturu a život z víry* není třeba obhajovat, ale neuškodí ji podtrhnout pomocí prvního poválečného čísla, kde se píše: „*Jsmo křesťané a to křesťané katoličtí. [...] Jasně a nesmlouvavě zní i náš název ‚Katolík‘. Jest vyznáním víry. Jest programem. Jest závazkem.*“²² Titul každého čísla byl doprovázen vyobrazením kříže, od konce roku 1946 titulní stranu vyplňovala z menší části i obrazová příloha a mezi drobnými poznámkami na poslední straně se spolu s nakladatelskými údaji nacházelo prohlášení: „*Vychází z církevním schválením.*“

Vydavatelem listu byl spolek katolických mužů Svatováclavská liga, což byl spolek navazující na Výbor pro oslavu tisícího výročí smrti sv. Václava, který vydával i jiné časopisy, například *Přehled*,²³ a redakci řídil jezuita P. Adolf Kajpr. Do 28. září 1946 vycházel *Katolík* jako čtrnáctideník a od 6. října téhož roku jednou týdně; až na výjimky obsahoval čtyři tiskové strany. Obsahově list sestával především z článků s náboženskou tematikou, ale i v jejich rámci se často dotýkal soudobé politiky a některé pravidelné rubriky (jako *Z domova a z ciziny*) referovaly formou krátkých zpráv o nejrůznějších událostech. I proto vyšlo 29. února 1948 jeho poslední číslo,

19) Jan RENNEN, *Československá strana lidová 1945–1948*, Brno 1999, s. 43–48.

20) Tisk ČSL v letech 1945–1948 je mnoha badateli významně oceňován především pro své výjimečné „úsilí vzdorovat nástupu komunistické diktatury“, jak už v roce 2000 napsal Milan Drápala v úvodní studii k antologii textů z nejvýznamnějších lidoveckých periodik: Milan DRÁPALA, *Na ztracené vartě západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*, Praha 2000.

21) Existovala i jiná katolická periodika, ale *Katolík* bývá zmiňován na prvním místě. Viz V. VAŠKO, *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*, s. 188.

22) Bohuslav JAROLÍMEK, *Úvodem*, *Katolík* 1, 1945, s. 1.

23) Tomáš KUBÍČEK, *Řád tvaru*, Brno 2020, s. 198.

neboť *Katolík* patřil mezi tzv. reakční tisk, pro který nebyl po „vítězném únoru“ vydán papír.²⁴

Druhým nedenním periodikem, z jehož analýzy tato práce vychází, je *Týdeník pro politiku a kulturu: Obzory* vydávaný Výkonným výborem československé strany lidové v nakladatelství Lidová demokracie v Praze. Obsah čísla byl vždy rozdělen na dvě rubriky: *Co se děje ve světě* a *Kultura ve světě i u nás*. Pozici odpovědného redaktora zastával nejprve Jan Strakoš, vášnivý literární polemik činný před válkou v tradicionalistickém časopisu *Akord*,²⁵ jehož před rokem 1947 vystřídal Bedřich Partaj. Ovšem šéfredaktory listu byla dvojice Ivo Ducháček a Pavel Tigrid. Oba patřili mezi členy ČSL, Ivo Ducháček za ni dokonce vykonával jeden poslanecký mandát a Pavel Tigrid založil týdeník *Vývoj*, obdobně laděný jako *Obzory*.

Příslušnost *Obzorů* k ČSL nebyla pouze formální, což samo o sobě v této době časopis řadí mezi katolicky orientovaný tisk. Náboženská témata jednoznačně nejsou hlavní náplní listu, jedná se o politicky a kulturně zaměřené periodikum, které se však ve svém prvním čísle hlásí jak k ideálům demokracie a svobody, tak víry.²⁶ Křesťanských narážek se na stránkách *Obzorů* dá nalézt bezpočet a politický komentátor Pavel Tigrid vidí východisko ze soudobých problémů v „*nastolení autority neměnných, vrcholných zásad křesťanských*“.²⁷

Kromě dvou týdeníků, jejichž vydávání jsem analyzoval pro celou dobu trvání třetí republiky, představují prameny k této práci ještě čtyři deníky zkoumané pouze do konce roku 1945 (v případě *Lidové demokracie* s krátkým přesahem do roku 1946). Jejich společným znakem je příslušnost k ČSL, tím pádem i do značné míry deklarovaná katolicita, a mnohdy podobný obsah či dokonce přetiskování článků mezi sebou.²⁸ Všechny listy si připomínaly v tentýž den narozeniny Jana Šrámka, všechny podaly zprávu o smrti Mořice Hrubana,²⁹ významného politika ČSL na Moravě,

24) Alena KŘIVÁNKOVÁ – Josef VATRÁL, *Dějiny československé žurnalistiky*, Praha 1989, s. 89n.

25) T. KUBÍČEK, *Řád tvaru*, s. 102.

26) O víru, *Obzory* 1, 1945, s. 1.

27) Pavel TIGRID, *Jak se mi zlíbí*, *Obzory* 13, 1946, s. 200.

28) Např. *Lidová demokracie* otiskla článek o Alfredu Fuchsovi z *Osvobozeného Našince*. *Výročí hrdinské smrti dr. Alfreda Fuchse*, *Lidová demokracie* 40, 1946, s. 2.

29) Většinou šlo o krátkou zprávu *Dr. Mořic Hruban mrtev* z 18. září 1945, ale *Osvobozený Našinec* v tentýž den přidal i zamyšlení jeho stranického kolegy: František SVĚTLÍK, *Za dr. Hrubanem*, *Osvobozený našinec* 101, 1945, s. 1.

a všechny informovaly o totožné domněnce, že prezident USA Truman navštíví papeže Pia XII.³⁰ I z těchto důvodů netvoří výchozí pramennou základnu této práce, ale spíše její regionálně zaměřený doplněk, neboť rozdílem mezi jednotlivými deníky je především místo jejich vydávání.

Nejméně lokálně uzavřeným deníkem byla *Lidová demokracie* vycházející s podtitulem *Orgán Československé strany lidové*. Jejím vydavatelem byl Výkonný výbor Československé strany lidové v Nakladatelství Lidová demokracie v Praze. Nahradila předválečný ústřední deník ČSL *Lidové listy* a Jan Renner o ní píše jako o nejdůležitějších novinách lidové strany během třetí republiky.³¹ Jejím šéfredaktorem se stal Josef Doležal, který do redakce získal nejlepší předválečné novináře ze zrušených periodik jako *Národní listy* či *Národní politika* (například Vladimíra Síse a Václava Mixu). Spolu s *Obzory* šlo o jediné periodikum publikující kritické zahraniční komentáře k situaci v Československu.³² Vycházel každý den po čtyřech až šesti stranách se střídou obrazovou přílohou, a to i po roce 1948, ale jeho vydavatelem se 29. února stal Akční výbor Československé strany lidové a redakce se přizpůsobila novému režimu.³³

Další tři deníky vydávaly místní krajské výbory strany a měly spíše lokální význam. Nejprovinciálnější ze zkoumaných listů byl *Hlas. List Československé strany lidové* vydávaný v Moravské Ostravě. Jeho šéfredaktorem byl Alois Gillig, odpovědným redaktorem B. J. Moravec. List vycházel od 11. května 1945 do 25. února 1948. *Hlas* se orientoval na zprávy ze Slezska a Těšínska,³⁴ uveřejňoval básně Petra Bezruče³⁵ a z hlediska připomínání církevního odboje je významný informováním o válečném dění na lokálních poutních místech či v kláštorech,³⁶ ale zároveň se jedná o pravděpodobně nejméně věrohodný deník, jehož zprávy jiné listy posléze uváděly na pravou míru. Typicky o klášteře Teplá *Hlas* referoval jako o nacistickém doupěti,³⁷ zatímco *Obzory* později upozorňovaly na nesrovnalosti

30) Vyjma *Osvobozeného Našince* o tom psaly dokonce ve stejný den, a to 13. července 1945. *Truman navštíví papeže?*, *Lidová demokracie* 55, 1945, s. 1; *Hlas* 49, 1945, s. 1; *Národní obroda* 54, 1945, s. 2; *Osvobozený Našinec* 46, 1945, s. 2.

31) J. RENNER, *Československá strana lidová 1945–1948*, s. 46.

32) Tamtéž, s. 47.

33) Viz nakladatelské údaje z 29. února 1948. *Lidová demokracie* 50, 1948, s. 8.

34) B. MORAVEC, *Ty krásné chaloupky slezské...*, *Hlas* 173, 1945, s. 3.

35) *78 let národního básníka Petra Bezruče*, *Hlas* 104, 1945, s. 3.

36) *Tajemství chotyřského kláštera*, *Hlas* 30, 1945, s. 2.

37) *Nacistické doupě v tepelském klášteře*, *Hlas* 102, 1945, s. 2.

v prohlídce, kterou zde Sbor národní bezpečnosti provedl³⁸ a jejíž závěry *Hlas* nekriticky převzal.

Brněnský deník *Národní obroda* začal vycházet 9. května 1945 jako *Ústřední orgán Československé strany lidové*, ale brzy byl podtitul změněn na *Deník Československé strany lidové*. Od konce roku 1945 ho vydával Výkonný výbor Československé strany lidové stejně jako *Lidovou demokracii*, ale vycházel pouze v Brně a odpovědným redaktorem se stal Josef Šnajdr. Jeho šéfredaktor Vladimír Kučera spolupracoval s řadou univerzitních profesorů a Jan Renner tento deník považuje za jeden z nejkompetentnějších a nejsilnějších protikomunisticky laděných z období třetí republiky,³⁹ přestože květnová čísla z roku 1945 jsou často zkratkovitá a emočně vypjatá.⁴⁰

Olomoucký deník *Osvobozený Našinec* měl ze zkoumaných periodik nejdelší tradici, v roce 1945 otevíral již svůj 78. ročník a na rozdíl od *Lidové demokracie* navazující na *Lidové listy* si udržel pokračující číslování, přestože dříve vycházel pod názvem *Našinec*. Od 17. do 30. května byl ještě vydáván se starým podtitulem *List pracujících katolického lidu* a později jako *Deník Československé strany lidové*. Přestože byl tedy navázán na orgány ČSL a vydávaly ho *Lidové závody* v Olomouci, v některých věcech byl podobnější časopisu *Katolík* než ostatním stranickým listům. Častěji referoval o ryze církevních záležitostech, ve společenských otázkách více zohledňoval křesťanské mravní hledisko,⁴¹ v politice nadřazoval katolický pohled lidoveckému⁴² a byl až překvapivě socialisticky zaměřený.⁴³

Svědectví českých duchovních

Dějiny církevního odboje v Československu začínají se vznikem protektorátu Čechy a Morava. Již v březnu roku 1939 probíhalo masové zatýkání příslušníků politické levice, jež se tradičně nazývá akce *Mříže*, ale jak název, tak rozsah akce byly zpochybněny.⁴⁴ Téhož roku proběhla i akce

38) S. L., *Jak je tomu s klášterem Teplá?*, *Obzory* 18, 1946, s. 277.

39) J. RENNER, *Československá strana lidová 1945–1948*, s. 47.

40) „Vidíme, že vedle Němců se nedá žít, nýbrž jen umírat.“ Viz T., *Kde domov můj... bouří osvobozeným Brnem*, *Národní obroda* 3, 1945, s. 1.

41) AU., *Velké mravní poslání mezi pracovníky paží i ducha*, *Osvobozený Našinec* 12, 1945, s. 1.

42) *Vatikán dal směrnice k volbám*, *Osvobozený Našinec* 111, 1945, s. 1.

43) *Kapitalismus investoval do nacismu*, *Osvobozený Našinec* 55, 1945, s. 2.

44) Ivo PEJČOCH a kol., *Okupace, kolaborace, retribuční*, Praha 2010, s. 23.

Albrecht der Erste, během níž byli zatčeni i první katoličtí a evangeličtí duchovní,⁴⁵ o nichž za třetí republiky referoval tisk ČSL.⁴⁶ Formálně protektorátní úřady náboženský život nijak nezměnily,⁴⁷ ale Církev československá se musela přejmenovat na Církev českomoravskou⁴⁸ a vznikl Referát pro církevní záležitosti při bezpečnostní službě Sicherheitsdienst a gestapu v Praze.⁴⁹

Církve od samého vzniku protektorátu tvořily platformu pro manifestaci národního odporu. Dělo se tak na poutích, z nichž v sekundární literatuře je nejvíce zmiňována ta ke „sv. Vavřinečku“ u Domažlic, kde vlastenecky kázal P. Bohumil Stašek,⁵⁰ ale také například na pohřbu Jana Opletala, kde manifestovala Církev československá (českomoravská) hutsitská.⁵¹ Jeden z vedoucích církevního referátu gestapa, Kurt Oberhauser, zastával názor, že je třeba církvím zabránit ve vystupování na veřejnosti, zatímco státní sekretář a později německý státní ministr pro Čechy a Moravu, Karl Hermann Frank, chtěl církve zapojit do okupační a protibolševické propagandy.⁵² Veřejným manifestacím církví mimo kazatelny bylo úspěšně bráněno od roku 1940, ale vlastenecké projevy se pouze přesunuly do kostelů a přešly do alegorického tónu.⁵³ Frankovo úsilí se setkalo s úspěchem roku 1943, kdy čeští biskupové vydali protibolševický pastýřský list,⁵⁴ ale například snaha donutit olomouckého arcibiskupa Prečana suspendovat v zahraničí činného P. Jana Šrámků skončila neúspěchem.⁵⁵

45) Jan STŘÍBRNÝ, *Církevní politika v protektorátu*, in: *Krise, válka a nový začátek: Československo a Rakousko v letech 1933–1948*, Miroslav Kunštát – Jaroslav Šebek – Hildegard Schmoller (eds.), Praha 2017, s. 125.

46) *Československá zpráva o nacistickém teroru*, Lidová demokracie 40, 1946, s. 1.

47) J. STŘÍBRNÝ, *Církevní politika v protektorátu*, s. 123.

48) Tamtéž, s. 124.

49) K. BERNARDOVÁ, *Perzekuce římskokatolické církve v Protektorátu Čechy a Morava zejména na příkladu řeholních řádů*, s. 25.

50) Tamtéž, s. 18.

51) J. STŘÍBRNÝ, *Církevní politika v protektorátu*, s. 128.

52) Tamtéž, s. 126.

53) Tamtéž, s. 129.

54) Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 2019, s. 466.

55) Jaroslav ŠEBEK, *České země a Vatikán po roce 1918 (1918–2013)*, in: *Papežství a české země v tisíciletých dějinách*, Tomáš Černušák (ed.), Praha 2017, s. 376.

Válečná činnost kněží a jejich perzekuce měly za následek značné zlepšení jejich pověsti v české společnosti a někteří pamětníci své věznění tímto způsobem interpretovali: „A přece nelituji, že jsem tam byl. Vykonali jsme mnoho dobrého; naši činnost posoudil jeden z vynikajících vězňů slovy: *Rehabilitovali jste v očích českého člověka katolickou církev.*“⁵⁶ Katolicky orientovaný tisk se po válce snažil tento narativ upevňovat a na odboj duchovních pohlížel právě skrze tento jeho důsledek, tedy rehabilitaci katolické církve mezi Čechy. Katoličtí publicisté velmi popudlivě reagovali na jakýkoli útok proti církvi, který se nějak opíral o válečné události či symboliku. Když se například v *Kulturní politice* Emila Františka Buriana objevila karikatura preláta s hákovým křížem, v *Katolíku* mu hned připomínali, že jako koncentračník se s duchovními mohl setkat.⁵⁷

Tento legitimační účinek katolická církev intenzivně cítila už v prvních poválečných dnech, kdy se z našeho pohledu započal druhý život československého církevního odboje a kdy církev začala svého nabytého kreditu využívat. Již 2. června 1945 byl v *Lidové demokracii* (a později i v dalších listech) zveřejněn *Manifest katolického duchovenstva*, v němž se katoličtí duchovní přidávají k všeobecným díkům všem, kdo mají podíl na obnovení Československa.⁵⁸ V roce 1946 byly publikovány hned dva přehledy obsahující i rozsáhlou statistiku perzekuce kněží.⁵⁹ Celkem bylo perzekvováno tři sta sedmdesát jedna kněží, z toho dvě stě šedesát v koncentračních táborech, kde jich padesát osm zemřelo, a osm kněží bylo popraveno.⁶⁰

Pro úplnost, o niž však zkoumané prameny neusilovaly, je vhodné zmínit i jednoho kněze z „opačné strany barikády“, převora maltézských rytířů Franze Wernera Bobeho, který působil v Praze jako konfident gestapa a roku 1947 byl popraven.⁶¹ Nekatolická periodika o tom

56) P., *Kněží v Terezíně*, *Lidová demokracie* 39, 1946, s. 3.

57) Josef ZVĚŘINA, E. F. Buriane, *Katolík* 4, 1946, s. 3.

58) *Manifest katolického duchovenstva*, *Lidová demokracie* 20, 1945, s. 3; *Národní obroda* 25, 1945, s. 2.

59) Bedřich HOFFMANN, *A kdo vás zabije: život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*, Přerov 1946; František LUDVÍK, *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek: dokumenty – projevy – směrnice*, Praha 1946. Tyto statistické přehledy jsou v sekundární literatuře používány dodnes.

60) F. LUDVÍK, *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*, s. 11.

61) K. BERNARDOVÁ, *Gestapo proti církvím a náboženským společnostem v protektorátu Čechy a Morava*, s. 78–89.

informovala až bulvárním způsobem s podtituly jako *Kněz, který udal arcibiskupa dr. Kašpara a Zavínil smrt kaplana Dr. Petřka*,⁶² zatímco ve zkoumaných týdenících o něm není ani zmínka.

Přestože hned v roce 1946 byly vydány již zmíněné statistiky perzekuce katolického duchovenstva, v průběhu třetí republiky se v tisku objevovaly i jiné počty. Štěpán Trochta na návštěvě u papeže Pia XII. odhadoval počet vězňů v koncentračních táborech na „*hodně přes 400*“.⁶³ Největší nepřesností se však dopouštěli zahraniční pozorovatelé, jejichž články zde zkoumaný tisk přebíral, například americký *New York Herald Tribune* psal o zhruba stu popravených kněží.⁶⁴ Pravděpodobně nejvýraznějším výstupem druhého života odboje duchovních však nebylo zveřejňování vyčíslení kněžských ztrát, ale zakládání nejrůznějších organizací sdružujících bývalé politické vězně. Kněží se jednak zařadili do ústředních odbojářských sdružení a založili v nich vlastní zájmové skupiny,⁶⁵ jednak vytvářeli vlastní instituce,⁶⁶ a to i mezinárodní.⁶⁷ O těchto organizacích bylo v tisku referováno nejen kvůli jejich založení, ale i kvůli akcím, jež pořádaly pro širší veřejnost.⁶⁸

Vzhledem ke katolickému charakteru zkoumaného tisku se nebudu šířeji zmiňovat o zobrazování odboje nekatolických křesťanů, tuto problematiku pro pravoslavnou církev a Církev československou husitskou obsáhle zkoumal Martin Jindra.⁶⁹ Navíc už počet perzekvovaných kněží napovídá, že ani v případě katolické církve nebudu v této statí vypisovat veškeré zmínky ve zkoumaném tisku, ale pouze případy a tendence, jež pokládám za dominantní a z nichž lze vyčíst zákonitosti utváření druhého života odboje katolických duchovních. Nejprve nastíním formy odboje kněží, jak byly připomínány ve zkoumaném tisku, poté ty zmínky, jež

62) *Převor-udavač odsouzen k smrti*, Obrana lidu 90, 1947, s. 4. Není bez zajímavosti, že tento list Československé armády článek ani v nejmenším nekoncepuje jako výpad vůči české církvi, ba naopak, Bobeho obětmi byli sami čeští kněží, kteří jsou v článku vyzdvižováni.

63) Štěpán TROCHTA, *Bůh sám vám bude žehnat*, Katolík 5, 1946, s. 1.

64) *Američan o českých katolících*, Obzory 21, 1946, s. 327.

65) NŠ, *Kněží, bývalí politici vězňové*, Katolík 2, 1946, s. 4.

66) Adolf KAJPR, *Sjezd osvobozených kněží*, Katolík 27, 1946, s. 1.

67) *Kněžím osvobozeným vězňům*, Katolík 20, 1946, s. 3n.

68) *Pouť osvobozených politických vězňů*, Katolík 21, 1947, s. 4.

69) Martin JINDRA, *Česká pravoslavná církev od Mnichova po obnovu v roce 1945*, Praha 2015; TÝŽ, *Sáhnout si do ran tohoto světa: perzekuce a rezistence Církve československé (husitské) v letech 1938–1945*, Praha 2017.

lze systematicky třídit (například řeholní řády), a nakonec nezařaditelné a často lokální individuality.

Formy odboje

Skutečnost, že válečné zásluhy katolických kněží vyzdvihovali lidovečtí politici, je samozřejmostí,⁷⁰ ale kněží byli po válce často chváleni i nelidoveckými politiky (někdy dokonce i komunisty)⁷¹ za poskytnutí útočiště na farách osobám pronásledovaným gestapem bez ohledu na jejich vyznání.⁷² Ukrývání odbojáře či partyzánů bylo jednou z nejběžnějších forem odboje farářů a připomínalo se jak obecně, tak i na konkrétních příkladech.⁷³ V tomto ohledu byly často chváleny řeholnice, pročež si některé získaly i přídomek „partyzáanky“. Po válce aktivní politik za sociální demokracii Josef Novotný o nich prohlásil: „Když hnutí za svobodu se ukrylo v nemocnici, mělo jistotu, že všude tam, kde byly řádové sestry, náš pracovník nebude prozrazen.“⁷⁴

Velmi často opakovaným motivem je „odboj z kazatelny“.⁷⁵ Pod tento pojem spadala především vlastenecká kázání a o kazatelkách se po válce psalo, že v době okupace se „staly tribunami, s nichž katoličtí duchovní, hlavně faráři a kaplani, hlásali vroucí lásku k ujařmené vlasti“.⁷⁶ Povzbuzování duchovních mnohdy směřovalo i k aktivnímu boji proti nacismu. „Kdo naslouchal katolickým kázáním – a v té době plnily se kostely i nevěřícími – odcházel duševně posílen a šel rovnou k nám, kteří organizovali národní odboj.“⁷⁷ Podobné nadsázky jsou však spíše výjimkou, oblíbenější byly naopak takové maličkosti, jakože se v kostelích kázalo a zpívalo česky, neboť „na úřadech [bylo – pozn. autora] zakázáno česky mluvit“.⁷⁸

Kazatelství bylo společně se skutečností, že katolický kněz není pouze soukromou osobou, ale také zástupcem papežství, jež „stojí v nejostřejším

70) ŘH., *Duchovní přínos dvouletce*, Obzory 48, 1946, s. 763.

71) Ministr zemědělství Jul. Ďuriš o katolických kněžích, Národní obroda 73, 1945, s. 2.

72) Lidovci v československém národním odboji, Národní obroda 169, 1945, s. 2.

73) František NOVOTNÝ, *Jak jsme utíkali za hranice*, Národní obroda 22, 1945, s. 4.

74) *Duchovenstvo a řádové sestry v národním odboji*, Osvobozený Našinec 161, 1945, s. 2.

75) *K dějinám domácího odboje*, Obzory 38, 1946, s. 596.

76) Lidovci v československém národním odboji, Národní obroda 169, 1945, s. 2.

77) Tamtéž.

78) *Jak se posilovala severní Morava za hrůzovlády*, Osvobozený Našinec 14, 1945, s. 3.

protivenství vůči národnímu socialismu“;⁷⁹ hlavním důvodem, pro něž bylo kněžstvo stíháno gestapem. *Obzory* na toto téma 13. dubna 1946 zveřejnil dokument úředníka gestapa, v němž je postup proti kněžím odůvodňován mnoha příklady jejich protiříšského kázání, jeden kněz například „mluvil o bustě presidenta Masaryka, shozené udánlivě německými studenty, a [...] hodnotil tento čin jako vraždu“.⁸⁰ Kromě vlastního kázání se kněží dopouštěli ilegální činnosti i tím, že přes zákaz ukazovali encykliku *Mystici Corporis*.⁸¹ Po válce nebylo za záslužné považováno jen to, co ilegálního kněží dělali, ale i co nedělali. Například že nekázali proti nepřátelům říše, ač k tomu byli nabádáni.⁸² Ač pronášené v uzavřené kostelní budově, jakékoli kázání bylo věcí veřejnou, protože hrozilo, že je vyslechnou konfident německých bezpečnostních složek. O takových osobách zkoumaný tisk po válce také informoval.⁸³

Významnou formou odboje kněží bylo jejich přímé zapojení v zahraniční armádě. Duchovní služba při armádě zanikla v protektorátu spolu s československou armádou, a aby nedošlo k diskreditaci vojenských duchovních, nebyla obnovena pro nové vládní vojsko podřízené německému velení.⁸⁴ Ale v zahraniční československé armádě při londýnském centru působilo čtrnáct vojenských duchovních.⁸⁵ I přesto obnova vojenské duchovní služby po válce byla značně nejistá a řešila se s poukazem na zásluhy kněží i ve zkoumaném tisku.⁸⁶ Během třetí republiky došlo k její reorganizaci a po roce 1950 pak k její faktické likvidaci.⁸⁷ Kromě obecných konstatování o existenci vojenské duchovní služby v zahraničí⁸⁸ se s oblibou psalo o kněžích působících přímo se zbraní v ruce. S velkou slávou byl přivítán katolický kněz a příslušník Royal Air Force P. Antonín Veselý⁸⁹ a vícekrát byl zmíněn P. Josef Pojar,⁹⁰ a to buď jako vůdce české menšiny ve

79) Gestapo o katolickém duchovenstvu, *Obzory* 15, 1946, s. 238.

80) Tamtéž.

81) Artur PAVELKA, *Autorita pro katolíky nedotknutelná*, Katolík 2, 1946, s. 1.

82) Hynek RŮŽIČKA, *České kněžstvo se osvědčilo*, *Osvobozený Našinec* 35, 1945, s. 1.

83) *Muž, který udával vlastenecké kazatele*, *Osvobozený Našinec* 117, 1945, s. 2.

84) Martin FLOSMAN, *S orlem i lvem*, Praha 2019, s. 260.

85) Tamtéž, s. 262.

86) *Co je s duchovní službou v armádě?*, Katolík 2, 1946, s. 4.

87) M. FLOSMAN, *S orlem i lvem*, s. 408.

88) *Katol. duch. služba v zahraniční armádě*, *Národní obroda* 53, 1945, s. 2.

89) ANICA, *Vítáme kněze – leteckého hrdinu*, *Národní obroda* 40, 1945, s. 4.

90) BFK, *Kňaz – parašutista*, *Národní obroda* 114, 1945, s. 2.

Vídni,⁹¹ či jako parašutista (proto také sloužil mše za padlé výsadkáře).⁹² Přestože se v odborné literatuře lze setkat i s případy duchovních zapojených do organizací domácího odboje, jako byla Obrana národa⁹³ či ÚVOD,⁹⁴ ve zkoumaném tisku je takových zmínek minimum, což lze zdůvodnit výjiměčností takových aktivit.

Kněží a Československá strana lidová

Speciální skupinu mezi připomínanými duchovními tvoří ti, kteří se politicky angažovali v ČSL. Nejvýznamnější mezi nimi byl Msgre. Jan Šrámek, předseda strany od jejího založení až do roku 1948, který stál spolu s Edvardem Benešem v čele londýnského zahraničního odboje jako předseda exilové vlády. Se svým nejbližším spolupracovníkem a generálním sekretářem strany P. Františkem Hálou byl ve stranickém tisku předmětem obdivu téměř nepřetržitě. Byly zde publikovány jeho projevy, při příležitosti jeho pětasedmdesátých narozenin vyšlo rozšířené číslo deníků,⁹⁵ upozorňovalo se i na výročí jeho emigrace⁹⁶ a i při připomínání jiných kněží byl Šrámek znovu zmíněn na prvním místě.⁹⁷

Šrámkova odbojová činnost byla vyzvedávána prostřednictvím jeho zásluh, z nichž na první místo byla stavěna československo-sovětská smlouva uzavřená v roce 1943⁹⁸ či anulace mnichovské dohody.⁹⁹ Když *Obzory* informovaly o obnovení spojenecké smlouvy mezi Československem a Francií v roce 1947, napsaly také: „Když dnes všechen tisk všech stran Národní Fronty oslavuje návrat k naší alianci s demokratickým západem, je dobře si připomenout jména oněch mužů, kteří tomuto návratu a spojeneckému

91) František CHUDÁREK, *Česká menšina ve Vídni*, Lidová demokracie 21, 1946, s. 1.

92) Parašutista celebroid v chrámu sv. Víta, Hlas 91, 1945, s. 3.

93) Andrea SVATOŠOVÁ, *Odbojová činnost farářů Antonína Marka a Václava Slavička. Život na Libčanskú a Všestarsku v době okupace a 2. světové války*, in: Královéhradecko: historický sborník pro poučenou veřejnost 4, Hradec Králové 2007, s. 414.

94) P. KOURA, *Protinacistická odbojová činnost Štěpána Trochty*, s. 423.

95) *Osvobozený Našinec* 71, 1945; Hlas 75, 1945; *Národní obroda* 79, 1945.

96) F. M. ŽAMPACH, *Po šesti letech*, *Národní obroda* 53, 1945, s. 2.

97) F. M. ŽAMPACH, *Lidová strana v nové republice*, *Národní obroda* 5, 1945, s. 1.

98) *Šrámkova vláda a smlouva s SSSR*, *Obzory* 50, 1946, s. 785.

99) *Čtvrté výročí Mnichova*, *Obzory* 8, 1947, s. 114.

opětnému shledání dali základ.“¹⁰⁰ Ač se mluví o mužích v množném čísle, převaha Šrámkova jména vypovídá o tom, že článek je o jediném muži.

Vhodnou záminkou pro připomenutí těchto zásluh bylo udělení českého občanství v mnoha městech, kterého se dostalo jak Šrámkovi,¹⁰¹ tak Hálovi,¹⁰² nebo udělení ocenění od prezidenta Beneše.¹⁰³ Zjevný nepoměr ve zmiňování zásluh Jana Šrámkova mezi lidoveckým tiskem a *Katolíkem* lze uspokojivě vysvětlit tím, že Jan Šrámek vystupoval více jako politik než katolický kněz, nicméně *Obzory* se pokusily i tuto stránku jeho osobnosti předat čtenářům a při té příležitosti bylo vysloveno přesvědčení, že „o jeho všedních dnech budou jednou mluvit dějiny a bude to zase jedna ze slavných jejich kapitol“.¹⁰⁴

Mimo Jana Šrámkova a Františka Hála byli často zmiňováni jejich spolustraníci Bohumil Stašek a Alois Tylínek, kteří oba zůstali v protektorátu a pro vlastenecká kázání byli v prvních měsících války zatčeni a až do konce války vězněni v koncentračních táborech. Jejich návrat byl v tisku často reflektovanou událostí¹⁰⁵ a posléze bylo jejich utrpení připomínáno při rozličných příležitostech nejrůznějším způsobem. Když například jeden z bývalých vězňů koncentračního tábora jakoby mimochodem vzpomíná: „v koncentráku v Dachau hovořil jsem s Msgre Tylínkem o nesmírné hrdinnosti českých žen,“¹⁰⁶ tak dosvědčuje, jak známá informace o Tylínkově věznění byla. Ovšem významnější byly okamžiky, kdy bývalý vězeň získal nějakou funkci, jako v případě P. Staška, o kterém se, když se stal vyšehradským proboštem, psalo: „Už teď ho zná takřka každé dítě. Ať už jako politika, nebo ohnivého kazatele od sv. Vavřínečka [...] znají ho studenti z listopadových bouří r. 1939, s nimiž snášel břímě dne a horka v Oranienburgu, a zná ho velmi dobře Dachau, neboť jen tam prožil více než čtyři léta svého života. I oko tam ztratil, ale neztratil tam chuť do práce.“¹⁰⁷

Členy lidové strany byli také často příslušníci tělocvičné jednoty Orel, kteří si intenzivně připomínali svého „vychovatele“ Augustina Schuberta,

100) Čtvrté výročí Mnichova, *Obzory* 8, 1947, s. 114.

101) *Msgre. dr. Šrámek občanem pražským*, *Obzory* 46, 1946, s. 724.

102) *Ministr Hála čestným občanem Ivanovic*, *Osvobozený Našinec* 25, 1945, s. 2.

103) *Vynikající práce Msgra Dra Jana Šrámkova pro obnovení ČSR*, *Národní obroda* 82, 1945, s. 1.

104) Julius FÜRTH, *Šrámkova neděle*, *Obzory* 1, 1945, s. 9.

105) *Opět mezi námi*, *Lidová demokracie* 13, 1945, s. 1.

106) ZDK, *Památník českým ženám*, *Lidová demokracie* 18, 1946, s. 3.

107) Adolf KAJPR, *Nový probošt na staroslavném Vyšehradě*, *Katolík* 12, 1947, s. 4.

jenž se účastnil orelského odboje a zahynul roku 1942 v táboře Dachau.¹⁰⁸ Za účelem jeho uctění dokonce vznikl Kruh přátel Dr. A. Schuberta¹⁰⁹ a na jeho rekviem kázal další vězněný kněz, lidovec a člen Orla, Karel Fanfrdla.¹¹⁰ O tom všem se v lidoveckém tisku vytrvale informovalo a v regionálních denících bylo takových případů pochopitelně zmiňováno ještě více.

Kněží a biskupové

Během války se uprázdnilly tři biskupské stolce v protektorátu (pražský, brněnský a českobudějovický) a za jejího trvání nebyly Vatikánem obsazeny.¹¹¹ Nestalo se tak, protože nebylo v dané době možné vyloučit vměšování nacistů, za toto prodlévání byl po válce Vatikán pochválen i prezidentem Benešem.¹¹² Zbývající biskupové byli v tisku za třetí republiky zmiňováni, ale co se odboje týče, zřetelně byli upřednostňováni běžní kněží.¹¹³ Po smrti olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana v roce 1947 byl zveřejněn dopis ministra informací Václava Kopeckého, v němž vzpomněl „jeho dojemné účasti na našem domácím odboji“,¹¹⁴ a o pražském arcibiskupovi Karlu Kašparovi se psalo, že „odmítl vykonat návštěvu říšskému protektoru Neurathovi, neváhal tolikrát odsoudit zlé nacistické činy a povzbuzovat národ k hrdinnému vzdoru“.¹¹⁵ K tomu se údajně mezi lidmi udržovala domněnka, „že byl za svůj nebojácný postoj gestapáky zmučen a týrán“,¹¹⁶ která sice nemá oporu v pramenech, ale jasně vypovídá o arcibiskupově autoritě.

Se smrtí kardinála Kašpara v roce 1941 však souvisela vlna pronásledování metropolitních kanovníků v Praze, která byla v tisku zmiňována především skrze muže, o nichž se spekulovalo jako o příštích arcibiskupech. Z dvanácti kanovníků byli čtyři posláni do koncentračních táborů, včetně

108) Jiří HANUŠ, *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*, Brno 2005, s. 134.

109) NSL, *Orelstvo uctí oběti nacismu*, Hlas 95, 1945, s. 2.

110) *Vděk Orelstva vítězné ochránkyni Moravy*, *Lidová demokracie* 92, 1945, s. 2.

111) Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno 2013, s. 63n.

112) Marek ŠMÍD – Tomáš PETRÁČEK, *Vatikán a druhá světová válka*, Brno 2021, s. 84.

113) I pomocí nenápadných formulí jako „hlavně faráři a běžní kněží“. *Lidovci v československém národním odboji*, *Národní obroda* 169, 1945, s. 2.

114) *Z domova a z ciziny*, *Katolík* 12, 1947, s. 4.

115) J. KRLÍN, *Nemusí se stydět*, *Hlas* 28, 1945, s. 1.

116) Tamtéž.

obou kandidátů na arcibiskupský stolec – Antonína Bořka-Dohalského a Otty Lva Stanovského¹¹⁷ – a jednoho kanovníka německé národnosti (Antonína Geberta).¹¹⁸

P. Dohalského a jeho smrt v Osvětimi roku 1942 zmiňoval poválečný tisk v souvislosti s requiem konaným na jeho památku 16. listopadu 1947¹¹⁹ a ve spojení s jeho promluvami na pobožnostech ke svaté Anežce České, v nichž padla „*vlastenecká slova víry v obnovení republiky a svobody*“.¹²⁰ P. Stanovský zemřel až v prosinci 1945 a ve zprávách o tom informujících bývá jeho úmrtí interpretováno jako „*následek to těžkých útrap, jež prelát Stanovský prožil v německých žalářích*“.¹²¹ Čtvrtým uvězněným kanovníkem byl Otakar Švec, který válku přežil a byl zmiňován spíše v širších seznamech vracejících se kněží.¹²²

Uprázdňená biskupství byla obsazena až po válce a není náhodou, že dva z nově jmenovaných biskupů byli bývalí vězňové koncentračních táborů. Jedná se o Josefa Berana a Štěpána Trochtu, dvě zásadní jména poválečné církve, jejichž věznění bylo zmiňováno o to častěji, oč významnější funkci v rámci katolické církve biskupským svěcením získali. Dá se tak říci, že reprezentují širokou škálu kněží, na jejichž odboj a utrpení bylo v tisku vzpomínáno, ale v této stati se na ně z důvodu omezeného rozsahu nedostane. Jak poznamenal Adolf Kajpr při příležitosti jmenování Josefa Berana pražským arcibiskupem, povýšení koncentračníka do takové funkce bylo událostí pro všechny kněze, politické vězně, „*protože každý z nich v onom jmenování cítil do jisté míry své vlastní vyznamenání, uznání, vyslovené Hlavou křesťanstva všem, kdož trpěli a kdož odporovali satanskému Hitlerovu režimu*“.¹²³

Po jmenování Josefa Berana pražským arcibiskupem v listopadu 1946 se v tisku jeho válečné osudy zmiňovaly poměrně často. V rámci takové zprávy Adolf Kajpr píše, že Beran „*žil půl třetího roku ve velkém mezinárodním*

117) K. BERNARDOVÁ, *Perzekuce římskokatolické církve v Protektorátu Čechy a Morava zejména na příkladu řeholních řádů*, s. 22.

118) Tamtéž, s. 24.

119) Adolf KAJPR, *Dies irae – Den hněvu*, Katolík 47, 1947, s. 1.

120) Msgr Tyllínek promluví v Praze, Hlas 90, 1945, s. 1.

121) BKA, *Prelát Dr Otto Leo Stanovský*, Osvobozený Našinec 169, 1945, s. 2.

122) *Návštěvou u Msgra Staška*, Lidová demokracie 15, 1945, s. 2.

123) Adolf KAJPR, *Sjezd osvobozených kněží*, Katolík 27, 1946, s. 1.

kněžském společenství v Dachau“.¹²⁴ O svém věznění v tisku referoval i sám Beran ve svém prvním pastýřském listě¹²⁵ a také se o něm zmiňovali jeho spoluvězni, mimo jiné další po válce jmenovaný biskup Štěpán Trochta.¹²⁶ Tento salesián byl na litoměřického biskupa vysvěcen až v listopadu 1947, ale jako politický vězeň byl zmiňován i dříve. Psalo se již o jeho návratu v červnu 1945¹²⁷ a za důvod jeho zatčení byla považována jeho činnost mezi mládeží, pro niž byl znám.¹²⁸

Řeholní řády

Štěpán Trochta kromě toho, že spolu s Josefem Beranem reprezentuje poválečné ocenění vězněných kněží, zastupuje také svou salesiánskou řeholi. Všechna řeholní společenství po válce těžila prestiž ze „svých“ koncentráčníků. Podobným způsobem zastupoval Karel Fanfrdla augustiniány,¹²⁹ Heřman Tyl premonstráty¹³⁰ a všichni věznění kněží, jejichž řádová příslušnost byla v tisku přiznána, další řády. Ale pro druhý život řádového odboje jsou důležitější, a mají větší výpovědní hodnotu, zprávy věnované přímo odboji a perzekuci konkrétních řádů. Někdy se jednalo o pronásledování více řeholníků daného řádu, jindy o zabírání budov či rušení celé organizace na území protektorátu.

Perzekuce řeholních řádů byla často motivována majetkově, zabrané řádové budovy sloužily jako lazarety, skladiště či ubytovny¹³¹ a v rámci toho bylo zrušeno mnoho škol, ale i nemocnice.¹³² Na celostátní úrovni byly nejčastěji zmiňované osudy benediktinů a jezuitů a v regionálních denících na základě přítomnosti konkrétního řádu v daném regionu také augustiniáni, premonstráti, milosrdní bratří nebo boromejky. V otázce

124) Adolf KAJPR, *Co týden přinesl*, Katolík 26, 1946, s. 1.

125) Josef BERAN, *První pastýřský list*, Katolík 30, 1946, s. 3.

126) Štěpán TROCHTA, *Pan biskup vypravuje*, Katolík 42, 1947, s. 2.

127) OVB, *Salesián P. dr. Trochta se vrátil*, Hlas 16, 1945, s. 2.

128) Salesián Dr. Š. Trochta, Hlas 67, 1945, s. 3.

129) DRAGA, P. Karel Fanfrdla opět mezi námi, Národní obroda 13, 1945 s. 1.

130) Benedikt Arnošt SVOBODA, *Dokument II. – Apoštol mezi námi*, Osvobozený Našinec 75, 1945, s. 3.

131) K. BERNARDOVÁ, *Perzekuce římskokatolické církve v Protektorátu Čechy a Morava zejména na příkladu řeholních řádů*, s. 46.

132) V. VAŠKO, *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*, s. 23.

benediktinů šlo především o případ kláštera Na Slovanech (Emauz), který byl často připomínán prostřednictvím smrti jeho opata Arnošta Vykoukala v Dachau roku 1942,¹³³ nebo skrze potřebu opravy klášterního areálu po bombardování.¹³⁴

Jezuité byli numericky nejpronásledovanějším řádem, dvacet osm jejich členů bylo uvězněno a tři z nich během války zemřeli.¹³⁵ Přesto se hned po válce objevily útoky na ně, které argumentovaly jejich fašistickou minulostí, jako že „v Německu žádali od duchovenstva poslušnost k Hitlerovi, mimo to celou katolickou stranu středu postavili do jeho služeb“. ¹³⁶ Pravděpodobně i z důvodu těchto nařčení se v tisku objevovaly podobné antijezuitské výroky z úst nacistických pohlavářů. Joseph Goebbels měl například prohlásit: „Velká většina katolických Němců vidí v jezuitské politice národní a náboženské nebezpečí.“¹³⁷

Kromě toho bylo v tisku zmiňováno zabavování jezuitského majetku,¹³⁸ jejich účast na osvobození v květnu 1945,¹³⁹ a celkové zhodnocení jejich válečné činnosti, pro které bylo typické vypočítávání jezuitských ztrát (mnohdy pochybné) podobně jako u všech ostatních kněží: „Z celkového počtu 150 členů české provincie Tovaryšstva Ježíšova 30 bylo zavrženo na Pankráci, Terezíně, Dachau a jiných koncentračních táborech. Někteří zemřeli.“¹⁴⁰ Občas se v tisku objevily i osobní příběhy některých vězněných členů, například rozhovor s Aloisem Koláčkem byl uveden takto: „Hledíme do jeho přísně asketické tváře, jejíž rysy ještě prohloubilo utrpení a pětiletý pobyt v koncentračním táboře [...] Na černém taláru na levé straně prsou vidíme bílý obdélník s červeným okrajem se značkou: Dachau 21578.“¹⁴¹ Je příznačné, že redaktor časopisu *Katolík* byl za války vězněný jezuita Adolf Kajpr, ale o svém věznění referoval pouze nepřímo v článku o Bohumilu Staškovi, kde vzpomíná na svůj rozhovor s Kurtem Oberhauserem, v němž měl tento důstojník

133) Anastáz OPASEK, *Pět let od smrti opata Arnošta Vykoukala*, *Katolík* 37, s. 11.

134) *Katedrála památníkem padlých*, *Katolík* 35, 1947, s. 4.

135) F. LUDVÍK, *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*, s. 12.

136) *Sovětský útok na jesuity*, *Obzory* 43, 1946, s. 676.

137) F. Š., *Vzpomínka a připomínka*, *Obzory* 14, 1946, s. 211.

138) Josef LORENZ, *Obnova jezuitského kostela v Brně*, *Národní obroda* 149, 1945, s. 5.

139) *Katoličtí kněží na barikádách*, *Osvobozený Našinec* 78, 1945, s. 3.

140) *Jesuité za války*, *Národní obroda* 20, 1945, s. 2.

141) DRAGA, *Vězeň z Dachau číslo 21578*, *Národní obroda* 51, 1945, s. 2.

gestapa prohlásit o jinak prý mírném táboře Dachau, ve kterém P. Stašek přišel o oko: „*Ale sanatorium to přece jenom není.*“¹⁴²

Často zmiňován byl také řád křižovníků s červenou hvězdou, z nějž pouze dva členové byli vězněni,¹⁴³ ale „*Němci řád rozptýlili, starého velmistra poslali do vyhnanství.*“¹⁴⁴ Vyhnanstvím je tu míněn čtyřletý nucený pobyt P. Vlasáka v klášteře ve Starém Brně, jímž se zapsal i do brněnského tisku.¹⁴⁵ Tento augustiniánský klášter také nebyl ušetřen perzekuce. Jednak byli pronásledováni jeho členové aktivní v odboji,¹⁴⁶ jednak se stal předmětem udání z přechovávání zbraní a ukrývání klášterního pokladu, čehož důsledkem bylo četné zatýkání a dvě popravy.¹⁴⁷ O těchto událostech pochopitelně informoval především brněnský tisk, z pramenů tohoto článku tedy *Národní obroda*.¹⁴⁸

Jedna z nejpostiženějších řeholních komunit vůbec – Milosrdní bratři sídlící v Praze Na Františku – se v poválečném tisku těšila také značné pozornosti. Jelikož byl tento řád na území protektorátu roku 1941 přímo zrušen,¹⁴⁹ velkou připomínanou událostí v tisku i na veřejnosti bylo jeho obnovení v červnu roku 1945¹⁵⁰ i otevření nové nemocnice¹⁵¹ a při všech těchto příležitostech se psalo o obětech, jež tento řád za války přinesl. Řádivým útrapám byly věnovány i samostatné články bohaté na příběhy jednotlivců, například bratr Alexius měl zemřít jen proto, že „*nechtěl svléci řádové roucho*“.¹⁵²

Řád premonstrátů byl nejsilněji postižen skrze osud novoříšské konie, která byla přepadena gestapem dva dny po atentátu na Reinharda

142) Adolf KAJPR, *Nový probošt na staroslavném Vyšehradě*, Katolík 12, 1947, s. 4.

143) F. LUDVÍK, *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*, s. 13.

144) *Velmistř křižovníků osmdesátníkem*, Katolík 17, 1947, s. 4.

145) Josef HLOUŠEK, *Jubilejní vzpomínka*, *Národní obroda* 125, 1945, s. 2.

146) DRAGA, P. Karel Fanfrdla opět mezi námi, *Národní obroda* 13, 1945, s. 1.

147) *Udavači kněží ze starobrněnského kláštera odsouzení*, *Osvobozený Našinec* 56, 1945, s. 2.

148) Augustin NEUMANN, *Kolébka brněnského češství, klášter starobrněnský*, *Národní obroda* 120, 1945, s. 6.

149) K. BERNARDOVÁ, *Perzekuce římskokatolické církve v Protektorátu Čechy a Morava zejména na příkladu řeholních řádů*, s. 70.

150) *Skončilo se vyhnanství Milosrdných bratří*, *Osvobozený Našinec* 41, 1945, s. 3.

151) *JV., Dílo milosrdné lásky a obětavosti se podařilo*, *Národní obroda* 156, 1945, s. 3.

152) *Smutné jubileum*, *Národní obroda* 50, 1945, s. 4.

Heydricha a její řeholníci odvelečeni do koncentračních táborů.¹⁵³ Vzhledem k tomu, že se Nová Říše nachází na území brněnské diecéze, se této události výrazně věnovala *Národní obroda*, a to v pětidílném cyklu *Přes údolí stínu smrti* končícím 19. července 1945.¹⁵⁴ Perzekuce se však dočkali i premonstráti z kláštera v Želivi, na což bylo upozorněno při nové volbě opata, z níž vzešel jako opat Vít Bohumil Tajovský, který „za okupace proslul jako neohrožený kazatel“.¹⁵⁵

Značnou pozornost měly v poválečném tisku také ženské řeholnice, a to především díky své odbojové činnosti. „Řádová sestra Arnolda Polášková [...] sytila a všemožně se starala po dlouhé měsíce o silné sbory partyzánů, kteří se skrývali v lukovských lesích,“¹⁵⁶ a byla za to odměněna titulem „Matka partyzánů“. Partyzány řeholnice nejen sytily, ale také je ukrývaly přímo v kláštorech, například v Choryni u Valašského Meziříčí,¹⁵⁷ a raněné ošetřovaly i pod palbou.¹⁵⁸ Oceňování řeholnic se občas dotklo i spirituální sféry, například když byli odsouzeneci na smrt zachráněni díky příchodu Rudé armády a posléze se dověděli, že se za ně místní řeholnice „celou noc před svatostánkem v domácí kapli modlily“.¹⁵⁹ Přes všechna slova uznání však i na řeholnice padla křivá obvinění, jež katolicky orientovaný tisk vášnivě vyvracel v případě boromejek z nemocnice pod Petřínem právě jejich účastí v odboji: „Tato tichá nemocnice [...] se stala po revoluci populární. Nikoliv proto, že sestry všemožně podporovaly internované a vězněné české lidi, nkoliv proto, že jedna statečná sestra má partyzánské vyznamenání [...]. Nikoliv, nemocnice se stala populární proto, poněvadž se o ní soustavně lhalo.“¹⁶⁰

153) K. BERNARDOVÁ, *Perzekuce římskokatolické církve v Protektorátu Čechy a Morava zejména na příkladu řeholních řádů*, s. 55.

154) BAS, *Přes údolí stínu smrti*, *Národní obroda* 59, 1945, s. 2.

155) KD., *Nový opat premonstrátského kláštera v Želivě*, *Katolík* 3, 1948, s. 4.

156) *Statečná sestřička*, *Osvobozený Našinec* 2, 1945, s. 1.

157) *Tajemství chorynského kláštera*, *Hlas* 30, 1945, s. 2.

158) OVB., *Ženy hrdinky*, *Hlas* 63, 1945, s. 3.

159) A. FRÝDL, *Odsouzení k smrti mluví*, *Hlas* 21, 1945, s. 3.

160) Růžena VACKOVÁ, *Historie jedné lži*, *Katolík* 6, 1946, s. 3. Řeholnice byly nařčeny z podpory stírléjících německých studentů a některé prohlášeny za Němky.

Osobnosti

Dalším důležitým tématem, které je třeba zmínit, jsou výrazné osobnosti, o nichž se psalo poměrně často a jejichž připomínání výmluvně ilustruje šíři druhého života církevního odboje mezi duchovními, ale které nelze jednoduše přiřadit ani k ČSL, ani k episkopátu, ani k řeholnímu řádu. Na prvním místě se jedná o duchovní nekatolického vyznání. Jakákoli zmínka o jejich odboji představuje v rámci katolicky orientovaného tisku příznakový, ale ne zvláště neobvyklý jev. V rámci po válce deklarované nadkonfesionality se v tomto směru projeví spíše listy ČSL, zatímco *Katolík* o nekatolících téměř nepsal.

Obzory neváhaly v článku o domácím odboji jednu jeho složku nazvat evangelickou akcí¹⁶¹ a nekatolíci jako Norbert Čapek nechyběli ve výčtech nacistických obětí.¹⁶² Největší pozornost si však získala pravoslavná církev, která byla v roce 1942 zcela rozpuštěna a její majetek zabaven.¹⁶³ Stalo se tak na základě ukrývání parašutistů v pravoslavném kostele sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici, což byla událost v tisku poměrně často připomínaná.¹⁶⁴ Ještě větší ohlas však mělo následné odsouzení biskupa Gorazda a dalších pravoslavných duchovních (Číkl, Petřek), na něž se upozorňovalo skrze výročí rozsudku.¹⁶⁵ Na odboj pravoslavných se krom toho poukazyvalo stejně jako na odboj katolíků skrze poválečnou obnovu¹⁶⁶ a návraty duchovních z koncentračních táborů, například arcibiskupa Sawatije.¹⁶⁷

V případech katolických duchovních, jak bylo popsáno výše, bylo běžné v tisku zveřejňovat spíše dlouhé seznamy navrátilců, o nichž se pak jednotlivě mnoho nepsalo. Obsáhlejší statě věnované jednotlivcům, kteří nebyli členy ČSL, nebo nezastávali významný církevní úřad, byly spíše výjimkou. Jedná se například o trojici tzv. *Dokumentů*, jež v *Osvobozeném Našinci* publikoval Benedikt Arnošt Svoboda zřejmě na základě rozhovorů s jediným přeživším z těch, komu byly články věnovány – Heřmanem Tylem. Tyto

161) *K dějinám domácího odboje*, Obzory 38, 1946, s. 596.

162) Dr. Bláha svědčil v Norimberku o Dachau, Lidová demokracie 6, 1946, s. 1.

163) D. BRANDES, Češi pod německým protektórátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945, s. 440.

164) *Pražský pravoslavný chrám sv. Cyrila a Metoděje*, Lidová demokracie 20, 1945, s. 3.

165) *Vzpomínka na biskupa Gorazda*, Osvobozený Našinec 88, 1945, s. 2.

166) *Denní zprávy*, Národní obroda 5, 1945, s. 4.

167) O. ŠTEFAN, *Těžké utrpení pravoslavného arcibiskupa pražského*, Národní obroda 62, 1945, s. 3.

většinou jednostránkové články byly věnovány P. Šumšalovi,¹⁶⁸ Tylovi¹⁶⁹ a Šrammelovi.¹⁷⁰

Další ukázkou obsáhlé zprávy o kněžské perzekuci je vlastní vyprávění jednoho koncentračníka, P. Ferdinanda Pokorného, který v tomtéž listě vydával na pokračování stoosmidílné vzpomínky na věznění v Dachau s názvem *Kněz v koncentráku*,¹⁷¹ které roku 1948 vyšly knižně pod názvem *V městě Satanově*.¹⁷² Pisatelsky činným bývalým vězněm koncentračního tábora z řad kněží byl také P. Bedřich Hoffmann z Horní Bečvy, jehož kniha *A kdo vás zabije*¹⁷³ se stala zakladatelským dílem v bádání o perzekuci českých duchovních za druhé světové války, a který byl v tisku zmiňován kvůli svému svědectví při procesu v Dachau.¹⁷⁴ Zajímavý je také případ P. Josefa Jílka, činného v odboji,¹⁷⁵ jemuž byla po válce odhalena pamětní deska v rodných Katovicích¹⁷⁶ a při té příležitosti časopis *Katolík* upozornil i na nově vydanou knihu o něm.¹⁷⁷

Ojedinelým případem, který Václav Vaško považuje za nejznámější oběť z diecézního duchovenstva,¹⁷⁸ je lidický farář Josef Štemberka. Vypálení obce Lidice se po válce stalo „symbolem nacistické zločinnosti“¹⁷⁹ a katolický tisk s oblibou využíval toho, že mezi oběťmi „nacistické nenasytnosti“¹⁸⁰ měl svého jednoznačného zástupce. Srdceryvný příběh starce, který se rozhoduje zemřít se svými farníky, ač nemusí, přímo nabádal k odvážným rekonstrukcím plným patetických slov, jež jsou ostatně typická pro celý

168) Benedikt Arnošt SVOBODA, *Dokument I. – P. Jaroslav Šumšal*, Osvobozený Našinec 68, 1945, s. 3.

169) TÝŽ, *Dokument II. – Apoštol mezi námi*, Osvobozený Našinec 75, s. 3.

170) TÝŽ, *Dokument 3: ThDr. Karel Šrammel, mučedník eucharistie?*, Osvobozený Našinec 78, s. 3.

171) Ferdinand POKORNÝ, *Kněz v koncentráku*, Osvobozený Našinec 56, 1945, s. 2.

172) Ferdinand POKORNÝ, *V městě Satanově: vzpomínky z let 1941–1945*, Olomouc 1948.

173) B. HOFFMANN, *A kdo vás zabije: život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech*, Přerov 1946.

174) *Svědectví vězňů v koncentračních táborech*, Hlas 142, 1945, s. 2.

175) Hroznata František JANOUŠEK, *P. Josef Jílek, účastník protinacistického odboje*, in: *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*, Jiří Hanuš – Pavel Marek (eds.), Brno 2006, s. 419–421.

176) SKÝ, *Památce jedné jihočeské oběti*, *Katolík* 38, 1947, s. 4.

177) Václav CHALÚPSKÝ, *Cesta českého kněze pod sekeru*, Praha 1947.

178) V. VAŠKO, *Neumlčená: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I*, s. 23.

179) *Tragedie Lidic před norimberským soudem*, *Lidová demokracie* 42, 1946, s. 1.

180) DRAGA, *Lidice žalují*, *Národní obroda* 29, 1945, s. 3.

druhý život protinacistického odboje: „*Se slzami v očích se rozloučil staříčkový kněz se svými ovečkami. Na konec jim pravil: ‚S vámi jsem dlouhá léta žil, s vámi i zemřu!‘ A zůstal; zemřel hrdinnou smrtí s ostatními muži obce.*“¹⁸¹

Závěrem

V podstatě po celou dobu trvání třetí republiky patřilo připomínání odboje a perzekuce církve mezi zásadní témata probíraná v katolicky orientovaném tisku. Předkládaná studie toto potvrzuje na příkladu katolických duchovních. V roce 1945, kdy tyto záležitosti rezonovaly společností bezprostředně, k tomu docházelo často na základě návratů politických vězňů z koncentračních táborů. Tyto osoby byly za třetí republiky zpravidla společensky činné a při zmínkách o jejich vystupování býval připomínán i jejich válečný osud. Speciálním případem jsou dva biskupové, kteří si prošli koncentračními tábory, Josef Beran a Štěpán Trochta, o jejichž věznění tisk referoval velmi intenzivně při příležitosti jejich jmenování.

Roku 1946 hrálo připomínání odboje kněžstva značnou roli před květnovými volbami. Navíc ČSL, jako jediná nesocialistická strana v obnovené republice, pocítovala své postavení jako mimořádně nejisté a často se po válce zaštiťovala právě církevním odbojem, především činností svého předsedy Jana Šrámka. Ale i v následujících letech, ač do jisté míry utichl politický boj a návraty koncentračníků, druhý život církevního odboje probíhal v podobné intenzitě, jen v nových formách.

Připomínání odboje neutichlo ani v roce 1948, ale předposlední číslo *Obzorů* jasně ukázalo na omezenou účinnost válečného odboje v poválečné společnosti. V článku *Církevní statky* redakce hořekuje nad vyvlastňováním církevního majetku slovy: „*Přes všechny výklady o tom, že se Církev v obnoveném státě chovala vzorně a měla k němu nejkładnější postoj, že za doby okupace její příslušníci, a hlavně duchovní, se zúčastnili odboje domácího i zahraničního, že přinášeli za tento stát nejtěžší oběti, i oběť života, přes všechny pochvaly z nejpovolanějších úst a přes všechno ujišťování a příslibování, zaujal se nyní k Církvi [...] postoj, jenž nemůže být nazván přátelským, ani ne spravedlivým.*“¹⁸² Pokud česká církev předpokládala, že její odboj za druhé světové

181) B., *Lidický farář – hrdina*, Hlas 20, 1945, s. 1.

182) *Církevní statky*, *Obzory* 6, 1948, s. 82.

války ochrání po válce její majetek, nešlo o její jediný omyl. Po procesu s Karlem Hermannem Frankem bylo v *Katolíku* napsáno: „Nikdo už nevyhladí nedůvěru k jakýmkoli totalitním pokusům.“¹⁸³ Pozemková reforma třetí republiky, která se nakonec měla vztahovat i na církev, zestátnovala pouze pozemky nad padesát hektarů,¹⁸⁴ nová totalita po roce 1948 církev připravila o mnohem víc.

I tato skutečnost ukazuje, že přes zásadní vliv, jaký měly válečné události na Československo po roce 1945, nebylo možné, aby jakákoli organizace spoléhala čistě na své válečné zásluhy k prosazení vlastních zájmů. Zabýval-li jsem se tedy v této studii intenzitou a politickým využitím druhého života církevního protinacistického odboje, mohu závěrem konstatovat, že politické využití nedosáhlo takových výsledků, jaké by bylo možné očekávat od podobně vysoké intenzity, což jsou výpovědi hodnotné pro poznání třetí Československé republiky i církevního protinacistického odboje.

Přestože bádání o prvním životě církevního odboje zjevně nekončí, dá se říci, že je z valné části zpracované. Naproti tomu jeho druhý život podle mých zjištění nikdo přímo nezkoumal. Vzpomínkovou kulturou související s protektorátem se zabývá Petr Koura v knize *Druhý život protektorátu Čechy a Morava*, ale v této publikaci se církevnímu odboji nevěnuje. Ovšem, jak v téže monografii píše: „Výzkum dějin druhé světové války u nás bude v následujících letech probíhat vedle dosavadního bádání také tímto směrem.“¹⁸⁵ I tento článek toho může být, jak doufám, důkazem a snad také hodnotným příspěvkem k tématu.

Bc. Ondřej Mařík

Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty
Univerzity Karlovy
(student magisterského programu)
marikondra@seznam.cz

183) Běla DLOUHÁ, *Z procesu s Frankem*, Katolík 9, 1946, s. 4.

184) Hieronim KACZMAREK, *Stát a církev: český případ*, Brno 2017, s. 105.

185) P. KOURA, *Druhý život protektorátu Čechy a Morava: Lidice, pomníky, hrdinové: příspěvek k české vzpomínkové kultuře*, s. 12.